

**До Спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.083 Хмельницького
університету управління та права
імені Леоніда Юзькова**

вул. Героїв Майдану, 8,
м. Хмельницький, 29013

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Ковальчука
Сергія Олександровича на дисертацію Якимець Марини Олександрівни
«Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного
характеру, які застосовуються до неповнолітніх», подану на здобуття
ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю удосконалення механізму реагування держави на вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень і вчинення особами, котрі не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, суспільно небезпечних діянь, що підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України. Як слушно зазначає дисертантка на обґрунтування вибору теми дослідження, актуальність дослідження посилюється також потребою вдосконалення національного кримінального законодавства з урахуванням міжнародних стандартів у сфері правосуддя щодо неповнолітніх (зокрема, положень Конвенції ООН про права дитини, Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінських правил), Керівних принципів ООН щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядських принципів), а також

рекомендацій Ради Європи щодо гуманізації кримінально-правової політики щодо дітей), які орієнтують держави на застосування до неповнолітніх переважно виховних, реабілітаційних і відновних заходів, що сприяють їх соціальній реінтеграції (стор. 16-17 дисертації).

У науках кримінального та кримінального процесуального права дослідженню поняття і видів примусових заходів виховного характеру, підстав, умов та порядку їх застосування присвячена істотна увага вчених. Водночас, незважаючи на істотний внесок науковців у розробку цієї проблематики, низка її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не знайшла належного вирішення. Це зокрема, стосується правової природи примусових заходів виховного характеру, їх місця у системі кримінально-правових заходів і співвідношення з іншими такими заходами, класифікації примусових заходів виховного характеру, підстав, умов і меж їх застосування тощо.

Викладене свідчить про актуальність обраної М.О. Якимець теми дисертації, її теоретичну та практичну значимість і вказує на логічність постановки та вирішення наукової проблеми щодо застосування примусових заходів виховного характеру.

Обрання дисертанткою проблематики дослідження узгоджується з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках теми науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927) та теми науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та процесу «Проблеми захисту прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 28 жовтня 2022 року (протокол № 6).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки

та рекомендації дисертації є обґрунтованими, переконливими і методологічно вірними, мають системний, комплексний характер і містять необхідну новизну.

Мета і завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації, визначені правильно та логічно співвідносяться з об'єктом і предметом дослідження.

Об'єкт і предмет дослідження сформульовані коректно та зауважень не викликають. Так, об'єктом дослідження є сукупність кримінальних відносин, які виникають у зв'язку із вчиненням неповнолітньою особою кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння) і застосування до неї примусових заходів виховного характеру. Предметом дослідження є примусові заходи виховного характеру як різновид заходів кримінально-правового характеру, їх нормативне регулювання і практика застосування.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується коректною методологією, використаною нормативною базою, фундаментальною теоретичною та емпіричною основою дослідження, що свідчить про належний рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

Методологічним підґрунтям дослідження стала сукупність загальнонаукових (діалектичний, аналіз, синтез, узагальнення) та спеціальних методів наукового пізнання (функціональний, порівняльно-правовий, історико-правовий, догматичний, статистичний, моделювання). Комплексне застосування вказаних методів, з урахуванням їх взаємозв'язку і взаємозалежності, сприяло забезпеченню всебічності та повноти проведеного дослідження теоретичних і практичних аспектів проблематики застосування примусових заходів виховного характеру, об'єктивності та достовірності отриманих результатів.

У ході обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертанткою, використано широке коло вітчизняних і зарубіжних наукових джерел з теорії та історії права, кримінального та кримінального процесуального права. Наукові джерела використані

здобувачкою переважно критично – з глибоким аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих або інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідниці та її високу загальну наукову культуру.

Авторкою використано належну нормативно-правову базу, а також достатній емпіричний матеріал, репрезентативність якого вплинула на обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій проведеного дослідження.

У цілому, аналіз дисертації дає підстави констатувати, що вона є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням актуальної для наук кримінального та кримінального процесуального права проблематики застосування примусових заходів виховного характеру. Із урахуванням чіткого та послідовного формулювання мети і завдань дослідження, авторкою достатньо повно розкрито основний зміст теми, висвітлено найбільш актуальні її проблеми і зроблено наукові висновки, що мають теоретичне та практичне значення.

Дисертація написана грамотною юридичною науковою мовою, з належним використанням понятійно-категоріального апарату, оформлена у відповідності до встановлених вимог. Матеріал викладений чітко, логічно, послідовно та доступно.

Дисертація відповідає науковій спеціальності, за якою здійснено дослідження. Повнота викладу в дисертації основних наукових положень, висновків і рекомендацій відповідає встановленим вимогам.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх значення. Наукова новизна отриманих результатів визначається обраною темою і колом розглянутих у дисертації питань. Дисертація є спеціальним дослідженням, в якому з урахуванням судової практики, правових позицій ВС, зарубіжного досвіду вперше за останні десять років комплексно розглянуто примусові заходи виховного характеру як засіб реагування держави на правопорушення, вчинені неповнолітніми.

Сформульовані та аргументовані авторкою результати дисертації є важливими у теоретичному та практичному аспектах, містять елементи наукової новизни і пропозиції щодо удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства. Зокрема, дисертанткою вперше:

– обґрунтовано, що міжгалузевий правовий інститут застосування примусових заходів виховного характеру має внутрішньо диференційовану структуру, в межах якої доцільно виокремлювати два субінститути: а) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які є суб'єктами кримінальних правопорушень; б) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності;

– запропоновано класифікувати примусові заходи виховного характеру: а) за тривалістю їх впливу у часі – на одномоментні і тривалі; б) за домінуючим способом впливу на особу неповнолітнього – на заходи, які реалізуються виключно через морально-психологічний вплив; заходи, які реалізуються через майновий вплив (майнову відповідальність); заходи, які реалізуються через фізичні (просторові) обмеження;

– обґрунтовано доцільність залучення офіцерів служби освітньої безпеки до реалізації виховного впливу на неповнолітніх під час їх перебування у навчальному закладі шляхом запровадження нового примусового заходу виховного характеру – встановлення профілактичного нагляду за неповнолітнім із залученням офіцера служби освітньої безпеки;

– запропоновано розглядати мету застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру не як одновимірну категорію, а як складну, багатокomпонентну систему, що поєднує три взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи – виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію та реінтеграцію особи, превенцію нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) та забезпечення найкращих інтересів неповнолітнього.

Дисертація містить низку інших цікавих та аргументованих положень, висновків і рекомендацій, у тому числі щодо внесення науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення КК України та КПК України у частині регулювання застосування примусових заходів виховного характеру.

Таким чином, ступінь новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Викладені в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються теоретичною та практичною значимістю і можуть бути використані в: 1) науково-дослідній діяльності – як основа для подальших досліджень дискусійних проблем застосування примусових заходів виховного характеру; 2) законотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного закону України про кримінальну відповідальність, що регламентують застосування вказаних заходів; 3) правозастосовній діяльності – для удосконалення практичної діяльності суду, органів досудового розслідування, прокуратури, під час вирішення питань щодо застосування примусових заходів виховного характеру; 4) освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін кримінально-правової та кримінальної процесуальної спрямованості, підготовки навчально-методичного забезпечення та навчальної літератури.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації достатньо повно викладені в опублікованих працях за темою дисертації. Основні положення та результати дисертації відображено в 10 наукових працях, серед яких 3 статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), і 7 тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Основні наукові положення, висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях, зарахованих за темою дисертації, та відображають актуальність обраної теми дослідження, її

наукову новизну, теоретичну та практичну значимість, а також є вагомим внеском дисертантки у розвиток наук кримінального та кримінального процесуального права.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають самостійний характер та отримані дисертанткою на підставі особистих досліджень. У результаті вивчення дисертації академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації не виявлено.

Зауваження та дискусійні питання стосовно положень дисертації. У цілому відзначаючи логічність і послідовність побудови дослідження, його новизну, обґрунтованість та аргументованість отриманих результатів, належний науковий рівень дисертації, потрібно звернути увагу авторки на певні положення, що викликають зауваження:

1. На стор. 68-71 дисертації здобувачка виокремлює іманентні ознаки примусових заходів виховного характеру, на основі яких наводить авторське визначення їх поняття. До ознак примусових заходів виховного характеру вона відносить, зокрема, нормативну урегульованість, з огляду на яку система цих заходів, підстави та умови їх застосування регламентовані законом про кримінальну відповідальність. Водночас, ознаки правового явища повинні відображати притаманні йому основні особливості, необхідні для розкриття його сутності та достатні для відмежування від інших подібних явищ. Натомість, нормативна урегульованість притаманна всім кримінально-правовим заходам, унаслідок чого не відображає специфіку примусових заходів виховного характеру та, відповідно, не може розглядатися як їх ознака.

2. На стор. 87 дисертації авторка слушно визначає застосування примусових заходів виховного характеру як самостійний комплексний інститут кримінального і кримінального процесуального права, який є системою матеріальних і процесуальних правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з реагуванням держави на вчинення неповнолітньою особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, яке

містить його об'єктивні ознаки, у формі застосування заходів виховного характеру. Проте, у межах підрозділу 1.3 дисертації, присвяченого обґрунтуванню доцільності розгляду застосування примусових заходів виховного характеру як самостійного правового інституту, визначенню його поняття та розкриттю структури (стор. 71-89) здобувачкою недостатньо уваги присвячено його відмежуванню від інших суміжних правових інститутів, зокрема, кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання тощо.

3. На стор. 111 дисертації авторка констатує, що законодавець допускає одночасне застосування декількох заходів, але лише у тому випадку, якщо вони за змістом не суперечать один одному. Зазначене положення відображено у висновках до розділу 2 та загальних висновках до дисертації (стор. 154 і 199 відповідно). Водночас, у тексті дисертації не наводиться узагальнений перелік випадків, за яких поєднання конкретних видів примусових заходів виховного характеру є можливим або, навпаки, не допускається. Відповідна позиція здобувачки з цього питання відображена лише в контексті розкриття змісту та особливостей застосування кожного з цих заходів у додатку Б до дисертації «Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» (щодо удосконалення регулювання застосування примусових заходів виховного характеру)» (стор. 237-240).

4. На стор. 190-191 дисертації авторка, з урахуванням проведеного в підрозділі 3.1 дослідження зарубіжного досвіду застосування примусових заходів виховного характеру (стор. 156-178), пропонує розширити систему таких заходів у КК України. Надаючи схвальну оцінку пропозиціям у цілому, потрібно звернути увагу здобувачки на два моменти. По-перше, із урахуванням пропозицій авторки щодо змісту та строковості застосування поміщення неповнолітнього у прийомну сім'ю, яка пройшла навчання з догляду за неповнолітніми (стор. 189-190, 237-238), виникає питання стосовно забезпечення найкращих інтересів неповнолітнього після закінчення строку

застосування цього заходу, зокрема, у частині його фізичного, психічного та соціального благополуччя (наприклад, неповнолітній адаптувався до проживання в прийомній сім'ї та не бажає її залишати). По-друге, запропонована дисертанткою система примусових заходів виховного характеру викладена в порядку зростання їх суворості: від найбільш м'якого, яким є застереження, до найбільш суворого, яким є направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків. У зв'язку з цим спірним є розміщення такого заходу як встановлення профілактичного нагляду за неповнолітнім із залученням офіцера служби освітньої безпеки після передання неповнолітнього під нагляд батьків, осіб, які їх замінюють, інших членів сім'ї чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за їх згодою та поміщення неповнолітнього у прийомну сім'ю, яка пройшла навчання з догляду за неповнолітніми. Останні з наведених заходів, на думку офіційного опонента, є більш суворими і, відповідно, встановлення профілактичного нагляду за неповнолітнім із залученням офіцера служби освітньої безпеки підлягає розміщенню після застереження.

Разом з тим, наведені зауваження, які стосуються дискусійних положень дисертації, не ставлять під сумнів її високий рівень, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можуть бути основою для наукового обговорення під час її захисту.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Якимець Марини Олександрівни «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» є самостійною, завершеною науковою працею, що містить нові обґрунтовані та аргументовані результати, які у своїй сукупності є значимими для розвитку доктринальних і прикладних основ щодо застосування таких кримінально-правових заходів.

Зміст дисертації Якимець Марини Олександрівни відповідає спеціальності 081 «Право».

Дисертація «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із подальшими змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2017 року за № 155/30023, а її авторка – Якимець Марина Олександрівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Івано-Франківського інституту
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОВАЛЬЧУК